

VERDWIJNT DE NOORDSE WOELMUIS UIT FRIESLAND?

Piet J.M. Bergers

Van oudsher komt de Noordse woelmuis voor in nat Friesland. Hoe gaat het eigenlijk met dit bedreigde diertje? Dit artikel doet verslag van de achteruitgang in Friesland tegen de achtergrond van de situatie in overig Nederland.

In Nederland komt een ondersoort van de Noordse woelmuis voor die nergens anders ter wereld leeft. Dit gegeven maakt dit kleine zoogdier tot een zeer belangrijke soort voor het Nederlandse natuurbeleid. Nadat in de Atlas van de Nederlandse zoogdieren (Ligtvoet, 1992) voorzichtig geconstateerd werd dat de Noordse woelmuis in verspreiding en aantallen achteruitgegaan was, volgde in 1994 opname in de Rode Lijst van de bedreigde zoogdieren in Nederland (Lina & Van Ommering, 1994). Hierna kreeg de soort nog de status van beschermde diersoort en werd ze aangewezen als prioritaire soort in het kader van de Habitatrictlijn. Beleidsmatige aandacht genoeg, maar heeft dit ook al geleid tot een stoppen van de achteruitgang, of zelfs een toename van de Noordse woelmuis in recente jaren? Deze vragen moeten ontkennend beantwoord worden. De achteruitgang is zelfs versterkt doorgegaan, en met name ten oosten van het IJsselmeer is de situatie voor de Noordse woelmuis dramatisch.

DE NOORDSE WOELMUIS

De Noordse woelmuis *Microtus oeconomus arenicola* is een vrij forse woelmuis die tot 16 cm lang en maximaal 1,5 jaar oud kan worden. Zijn voedsel bestaat uit rietspruiten, zeggen, biezen en (schijn)grassen. In de winter kan dit worden aangevuld met schors, zaden en wortels (Lange e.a., 1994). De Noordse woelmuis komt tegenwoordig vooral voor in rietvegetaties, maar leeft ook in natte schraalgraslanden, broekbossen en op schorren. Op basis van vangstgegevens die sinds 1980 in heel Nederland verzameld zijn, is door Bergers e.a. (1998b) nagegaan wat gunstig is voor het voorkomen van Noordse woelmuizen in een terrein. Vijf factoren blijken belangrijk te zijn. In volgorde van afnemend belang: de vegetatie, de regio, de aanwezigheid van Aardmuizen *Microtus agrestis*, de intensiteit van het maaibeheer en de ligging van een terrein. Natte schraalgraslanden en rietland en ruigte vormen het beste leefgebied. Struweel, broekbos en weilanden

vormen het minst geschikte leefgebied. Tussen verschillende regio's in Nederland blijken grote verschillen te bestaan in de kans om Noordse woelmuizen in een geschikt gebied aan te treffen. Hierop zal verderop dieper ingegaan worden. Aardmuizen lijken directe concurrenten van de Noordse woelmuis te zijn. Dit vermoeden bestond al, maar nu is kwantitatief vastgesteld dat de aanwezigheid van Aardmuizen in een terrein grofweg de kans halveert om er Noordse woelmuizen aan te treffen. Ook een intensief maaibeheer leidt tot een afname van de geschiktheid van een terrein. Tot slot lijken buitendijkse gebieden geschikter te zijn dan binnendijkse gebieden.

HET VERLEDEN

Op basis van de indeling in deelgebieden van Ligtvoet (1992) kwantificeren Bergers & La Haye (1997) de achteruitgang van de Noordse woelmuis door twee perioden te vergelijken waarin de Noordse woelmuis goed is onderzocht (tabel 1). De eerste periode betreft de vijftiger en zestiger jaren. In die tijd is door Anne van Wijngaarden het verspreidingsgebied van de Noordse woel-

muis voor het eerst in kaart gebracht. De tweede periode betreft de periode na het verschijnen van de zoogdiereenatlas toen veel mensen gingen kijken hoe de Noordse woelmuis er nu daadwerkelijk voorstond. In heel Nederland is een achteruitgang gemeten van 24% sinds de periode 'Van Wijngaarden'. In een kwart van de Atlasblokken waar destijds nog Noordse woelmuizen voorkwamen, zijn ze recent niet meer aangetoond. Deze achteruitgang vertoont echter grote verschillen in de vier deelgebieden. Op Texel heeft de Noordse woelmuis zich goed gehandhaafd. In het Deltagebied is de achteruitgang ook relatief klein. Opvallend echter is de enorme achteruitgang ten oosten van het IJsselmeer. De Noordse woelmuis is hier niet meer aangetroffen in bijna de helft van de Atlasblokken waar hij in de periode 'Van Wijngaarden' nog gevangen werd.

In Noordwest-Overijssel is in 1997 een uitgebreid onderzoek uitgevoerd in voor de Noordse woelmuis geschikte gebieden (La Haye & Haan, 1998). La Haye & Haan concluderen dat de Noordse woelmuis in Noordwest-Overijssel uitgestorven is. Dit betekent dat de soort ten oosten van het IJsselmeer alleen nog

Noordse woelmuis

foto IBN-DLO

op Friesland is aangewezen. In het licht van de risicospreiding is dit een zeer slechte zaak. Juist het voorkomen van de soort aan beide zijden van het IJsselmeer maakt het minder waarschijnlijk dat de Noordse woelmuis in Nederland zal uitsterven ten gevolge van een of andere ramp, zoals het optreden van een besmettelijke ziekte. Op dit moment lijkt het er met de Noordse woelmuis in Friesland echter niet zo goed voor te staan.

HET HEDEN

Het onderzoek van Bergers e.a. (1998b) naar de kwaliteit van leefgebieden heeft ook gegevens opgeleverd over regionale verschillen. Deze auteurs hebben de indeling van Ligetvoet (1992) verijnd. Zij onderscheiden zes regio's: Texel, het Noordhollandse veenweidegebied, het Zuidhollandse veenweidegebied, het Deltagebied, de Biesbosch en Friesland. Van Texel waren geen geschikte gegevens aanwezig waardoor alleen de andere regio's onderling vergeleken kunnen worden (tabel 2). Het is duidelijk dat de situatie in Friesland veruit het slechtste is van alle Nederlandse regio's waar de soort nog voorkomt (de situatie op Texel is waarschijnlijk beter, gezien de gegevens in tabel 1).

Groote Wielen, een van de bedreigde vindplaatsen van de Noordse woelmuis in Friesland.

foto Fries Dagblad

De gegevens in tabel 2 zijn gebaseerd op vangsten van kleine zoogdieren sinds 1980. In Friesland is de Noordse woelmuis in deze periode gevangen in 1994 en 1996. Het betreft de volgende gebieden: Gaastmeer, Heegermeer, Oude Venen en Sneekmeer (Martens, 1995), Groote Wielen (La Haye & Barendse, 1996), Makkumer Noord-

waard en Workumerwaard (Barendse, 1996).

Het feit dat de Noordse woelmuis vooral in de grote laagveenmoerassen sterk achteruitgegaan is (Bergers & La Haye, 1997; La Haye & Haan, 1998) is vooral zo verontrustend omdat hiervoor geen voor de hand liggende oorzaken aan te wijzen zijn. In ieder geval is het gevolg van deze ontwikkeling dat de Noordse woelmuis in Friesland nu meer aangewezen is op kleinere gebieden, zoals langs de oevers van de grote meren. De soort is voor zijn overleving dus relatief meer aangewezen op de ruimtelijke kwaliteit van het netwerk van leefgebieden en het landschap tussen deze gebieden.

DE TOEKOMST

Uit het bovenstaande blijkt overduidelijk dat de Noordse woelmuis in Friesland in een zeer slechte situatie verkeert. Kan deze zo belangrijke soort nog wel voor Friesland behouden blijven? Deze vraag is niet zondermeer te beantwoorden. In Zeeland is de situatie van de Noordse woelmuis in detail onderzocht (Bergers e.a., 1998a). Uit dit onderzoek is gebleken dat niet alleen de kwaliteit van een gebied van belang is, maar ook de grootte en de mate waarin een gebied met andere gebieden verbonden is. Op basis van een ruimtelijke analyse is nu van elk potentieel en actueel leefgebied in het Deltagebied bekend of er een probleem is voor de Noordse

deelgebied	afname (%)
Texel	0
Deltagebied	14
Noordhollandse en Zuidhollandse-Utrechtse laagveengebied	33
Friesland en Noordwest-Overijssel	44
Heel Nederland	24

Tabel 1. Afname in verspreiding van de Noordse woelmuis tussen 1946-1969 en 1989-1996. Deze vergelijking is alleen gemaakt voor Atlasblokken waarvan gegevens bekend zijn uit beide perioden.

regio	bezettingskans
Noordhollands veenweidegebied	0,53
Deltagebied	0,49
Zuidhollands veenweidegebied	0,38
Biesbosch	0,31
Friesland	0,20

Tabel 2. De kans dat een gemiddeld geschikt gebied bezet is door de Noordse woelmuis in vijf regio's in Nederland.

woelmuis, en zo ja, waardoor dit veroorzaakt wordt. Vervolgens is per probleem aangegeven welke oplossingen mogelijk zijn. De naar voren komende oplossingsrichtingen blijken goed aan te sluiten bij een systeemgerichte aanpak, toegespitst op de situatie in het Deltagebied. De opdrachtgevers van dit onderzoek, Provincie Zeeland, Rijkswaterstaat Deltagebied, Staatsbosbeheer regio Zuidwest en Stichting Het Zeeuws Landschap, zullen de resultaten gebruik

ken om hun inspanningen te optimaliseren om de Noordse woelmuis duurzaam te laten voortbestaan in de regio.

Er moet een actieplan komen om de Noordse woelmuis in Friesland een maximale kans op een duurzaam voorkomen te geven. Dit plan moet gebaseerd zijn op feitelijke kennis over de huidige situatie. Die kennis kan op korte termijn beschikbaar zijn (Bergers, 1997). Wanneer de knelpunten in

Friesland in kaart gebracht zijn, moeten de oorzaken van deze knelpunten aangepakt worden op een manier die goed aansluit bij de karakteristieken van deze regio. Maatregelen die alleen voor de Noordse woelmuis zouden worden genomen, zullen hoogstens op de korte termijn enig soulaas bieden. Alleen door systeemgericht te werken kan een duurzaam voortbestaan in Friesland worden bereikt.

LITERATUUR

- Barendse, R., 1996. Muizenwaarden, muizen langs de Friese IJsselmeerkust. *Mammalaar* 16 (2).
- Bergers, P.J.M., 1997. Kleine zoogdieren inventariseren: het kan efficiënter. *Zoogdier* 8(3): 3-7.
- Bergers, P.J.M. & M. La Haye, 1997. Noordse woelmuis sterker bedreigd dan gedacht: soortbeschermingsplan op maat nodig. *Zoogdier* 8(1): 3-6.
- Bergers, P.J.M., B. van den Boogaard, D.P.E.M. Frissen & W. Nieuwenhuizen, 1998a. De Noordse woelmuis in het Deltagebied: richtlijnen voor beheer en inrichting. IBN-rapport 365. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen. In druk.
- Bergers, P.J.M., M. La Haye, M. Moerdijk & W. Nieuwenhuizen, 1998b. Habitatkwaliteit voor de Noordse woelmuis in Nederland. IBN-rapport 364. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen. In druk.
- La Haye, M. & R. Barendse, 1996. Noordse woelmuis bij Leeuwarden. ('s Winters vangen in de Grote Wielen en het Subed). *Mammalaar* 16 (1): 23-29.
- La Haye, M. & A. Haan, 1998. Voorkomen van kleine zoogdieren in Noordwest-Overijssel en hun relatie met vegetatie en beheer. VZZ-mededeling. Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Utrecht. In druk.
- Ligtvoet, W., 1992. Noordse woelmuis, *Microtus oeconomus* (Pallas, 1776). In: Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen (red.). Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV Uitgeverij, Utrecht: 273-280.
- Lina, P.H.C. & G. van Ommeren, 1994. Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare zoogdieren in Nederland. Rapport IKC natuurbeheer nr. 12, Wageningen.
- Martens, V., 1995. De Noordse woelmuis, *Microtus oeconomus*, de waterspitsmuis, *Neomys fodiens* en de dwergmuis, *Micromys minutus*, in moerasgebieden in Friesland. VZZ mededeling 25. Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming, Utrecht.

Piet J.M. Bergers, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek Afdeling Landschapsecologie, postbus 23, 6700 AA Wageningen